

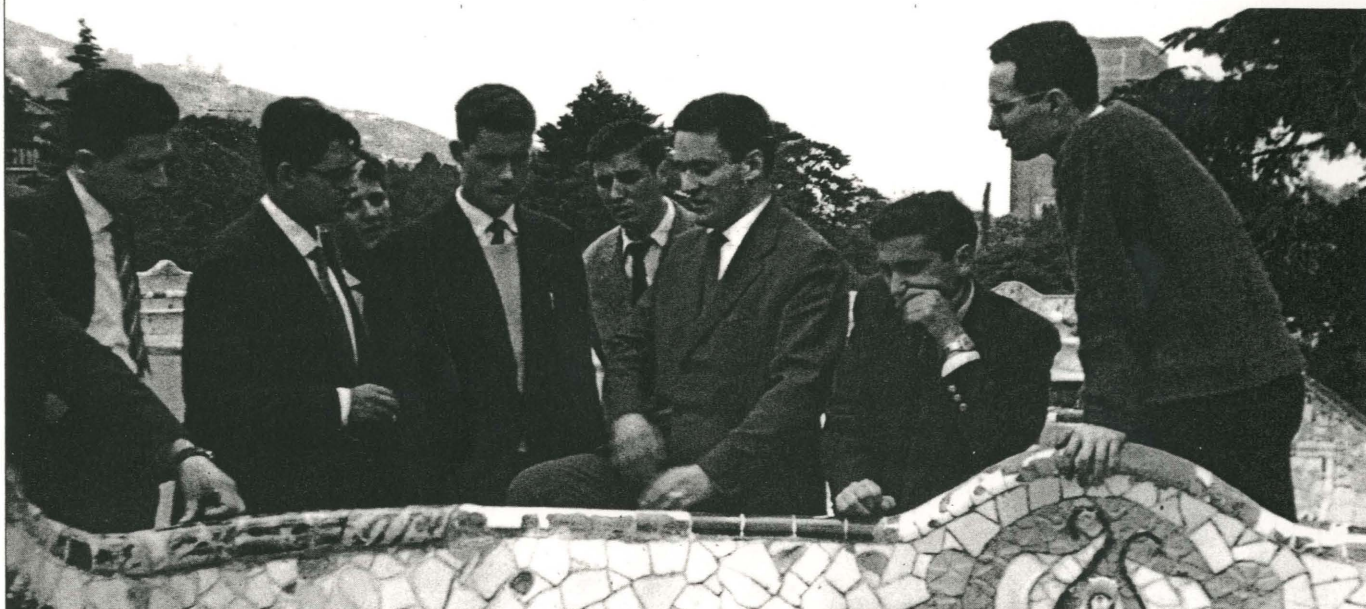
Un any després

El pròxim dimarts, 22 de juny, farà un any de la mort de Joan Fuster. Per recordar el mestratge intel·lectual i cívic de l'escriptor de Sueca, hem preparat un document de tretze pàgines, dividit en dues parts. En la primera, retrocedim al temps de l'antifranquisme. Trenta-tres anys enrere, Fuster i un grup de tretze universitaris valencians feien la primera ruta organitzada als principals indrets del nacionalisme català, com Montserrat i Ripoll, on van conèixer els dirigents més importants de la resistència cultural. En la segona part, recollim l'homenatge que se li féu a Fuster el passat 16 de juny a l'Ateneo de Madrid, juntament amb els discursos que van pronunciar Manuel Vicent, José Luis Aranguren i Josep Vicent Marquès. Uns textos que ens recorden l'empremta de Fuster entre diverses generacions. Aquest document vol donar, en clau de present, una perspectiva completa de les arrels i el futur del llegat fusterià.

EL TEMPS reconstrueix el primer viatge conjunt de Fuster i els fusterians

El país que tal vegada s'esdevingué

Tretze universitaris valencians foren convidats a visitar, durant la setmana de Pasqua del 1960, els emplaçaments mítics del nacionalisme català en lluita contra el franquisme. Aquesta és la història d'un encontre històric de la mà de Joan Fuster.

Alguns dels participants en aquell viatge, al Parc Güell de Barcelona, escoltant les explicacions d'Oriol Bohigas. D'esquerra a dreta, podem veure Vicent-Lluís Aracil, Màrius Garcia Bonafé, Rafael Martínez Valero, Lluís Viciano, Lluís Alpera, Oriol Bohigas, Eliseu Climent i Lluís Monferrer.

ARXIU

1 7 d'abril de 1960. Diumenge de Pasqua. Una setmana abans tretze joves universitaris valencians havien començat les vacances de Setmana Santa. Però aquest cop era molt diferent. Perquè avui se n'anaven a Barcelona a comprovar allò que havien descobert a les pàgines de *No-tícia de Catalunya* i a les classes del professor Tarradell: la hipòtesi que, nord enllà, però prop d'allí, existia un país real, anomenat potser Catalunya, que, al marge del discurs oficial, lluitava per sobreviure i capgirar l'estat de derrota. Aquell grup d'escollits agafava el tren per confirmar, i adoptar, les tesis d'un nacionalisme cultural que preparava la resposta política al franquisme i tot just començava a estructurar el teixit de relacions que havia de definir els Països Catalans. Aquella colla de valencians, llavors políticament verges, no en podia estar al marge. Calia explicar-los-hi. Fer-los sortir de València perquè, en tornar-hi, la reconstruïssin.

El 17 d'abril de 1960, diumenge de Pas-

qua, tretze joves universitaris valencians s'apressaven, sota el mestratge de Joan Fuster, a recórrer, durant una setmana, els principals referents històrics, lingüístics i paisatgístics que donaven sentit al catalanisme. Montserrat, Queralt, Ripoll, Barcelona... Aquells joves no duïen xiruques ni anoracs i encara menys motxilles. No sabien res de l'escoltisme o dels esbarts dansaires. N'eren completament aliens. Volien ser racionals. Duien vestits fets a mida, corbates estretes de colors ensopits i mocassins asèptics. Eren això: gent seriosa que volia fer coses serioses. Anys després, tots ells formen part de la història seriosa, però, darrere els grans plec del passat antifranquista, s'amaga la petita història d'un viatge iniciàtic que va transformar la vida daquela colla de joves.

TREBALL SUBTERRANI

Vint anys després de la victòria del *Caudillo* i de les seves tropes, les coses eren

allà on tocava, és a dir, sota control, però certament, entre 1939 i 1960, res no s'havia deturat del tot. L'entrellat de relacions entre València i Barcelona s'havia desenvolupat ja durant la dècada dels 40. El triomf dels *nacionales* havia desfet totes les estructures político-culturals que s'havien apuntalat durant la Segona República, però la repressió va notar-se força més a Catalunya. Mentre al Principat penjar una bandera quadribarrada equivalia a un certificat de presó incondicional i, per tant, era un senyal de resistència, a València, l'oriflama, sense blau perquè no calia anar contra res, era un penó ornamental, deslli-gat, com a l'Aragó, de referències *rojo-separatistas*, i del qual se servien els poetes per als actes rutinaris de folklore local. Mentre a València les filles de l'aristocràcia local, amb figures tan *kitsch* com el Marquès del Túria, acompanyaven Carmencita Franco en la recarregada cerimònia dels Jocs Florals del 1940, els Jocs Florals de Catalunya se celebraven a l'exi-

Manuel Sanchís Guarnier presenta, al pati de cristall de l'Ajuntament de València, el Diccionari Català-Valencià-Balear, el desembre del 1951. Darrera, els mapes de l'àrea de parla catalana.

ARXIU

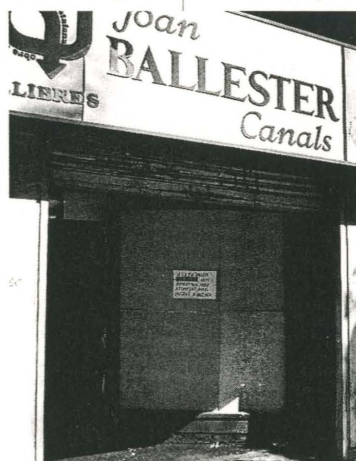
li, amb la participació dels pocs valencians que es mantenien fidels a les trinxeres literàries.

Al voltant del nucli de contertulians format per Xavier Casp i Miquel Aldert, el 1944 es fundà l'Editorial Torre que, a través d'algunes col·leccions com L'Espiga –“imprescindible para el buen conocimiento de la literatura catalana”–, va començar a publicar autors llavors prou madurs com Enric Valor, Valls Jordà, Maria Beneyto o joves promeses com Joan Fuster, Josep Iborra o Alfons Cucó. Els viatges del llibreter barceloní Josep Maria de Casacuberta, de l'Editorial Barcino, al País Valencià i la seva relació amb el grup Aldert-Casp van contribuir també al coneixement dels autors valencians entre l'escassa, però qualificada, parròquia de lletraferits catalans.

Al marge d'aquest circuit literari que mai no es va desfer del tot, el primer instrument sòlid de relacions culturals de postguerra se situa amb l'Obra del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, el diccionari Alcover-Moll, una *summa teologica* de l'àrea lingüística catalana que Josep Maria Llompart, un dels promotors més actius, concebia com un “pretext” per a la construcció d'un país encara només imaginat. Dos anys després de la represa de l'Obra del Diccionari, els seus promotors arribaven a València. Era el 1951, i al pati de cristall de l'Ajuntament de València, *esponsoritzats* pel diari més prestigiós de la ciutat, *Las Provincias*, Francesc de Borja Moll i Manuel Sanchís Guarnier van explicar, davant un mapa representatiu de tota l'àrea lingüística, els objectius d'aquest compendi enciclopèdic. A la comissió patrocinadora hi havia tots els qui hi cabien: des d'il·lustres representants de la tronada renaixença valenciana al caire de la tomba, com Maximilià Thous, fins a respectables patrons de la premsa valenciana, com

don José Ombuena, passant pel filòleg Carles Salvador que, a través de les classes de català de Lo Rat Penat, formava alguns dels joves valencianistes que despuntaren durant la dècada dels 50, entre els quals destacaven Francesc Codonyer, Antoni Bargues o Enric Tàrrega. Tres personatges que van poder viatjar a Barcelona gràcies a la mateixa Obra del Diccionari que atorgava premis als millors estudiants dels cursos de català de Lo Rat Penat. Aquests viatges, iniciats en 1953, es van mantenir amb regularitat i van servir per a travar amistat amb grupuscles literaris que es movien a Barcelona al voltant de col·leccions com Els Ocells de Paper o la Nova Col·lecció Lletres.

Els signes de represa eren escassos però, alhora, molt significatius. Santiago Albertí, un altre editor obsedit a fer diccionaris, havia publicat *Els pobles joves* (1958) de Joan Crusellas, un apassionada defensa de les nacions sense estat, i el llibreter Joan Ballester Canals oferia, des de la delegació barcelonina de l'Obra, un coixí de suport que es va bifurcar en moltes direccions; l'organització de viatges als aplecs del Puig o la publicació d'alguns llibres, deliberadament divulgatius, com *Qüestió de noms* de Joan Fuster o *Alacant a part*. Des de la càdica llibreria del carrer Consell de Cent, Pública, que abans havia funcionat com a distribuïdora de cartells cinematogràfics, Joan Ballester rebia molts valencians que utilitzaven aquella botiga estreta com a punt d'encontre en els seus sojorns barcelonins.

La llibreria de Joan Ballester i Canals era un punt d'encontre per a molts valencians que viatjaven a Barcelona.

ARXIU

Joan Fuster n'era un visitant habitual; s'hi deixava caure tot sovint a fer petar la xerrada i a tafanejar llibres. L'homenot de Sueca ja era, a mitjan anys cinquanta, l'estrella ascendent de la literatura catalana provinent del sud; l'editorial Selecta li havia publicat *Antologia* i *Figures del temps*, que havia obtingut el Premi Yxart 1956. També havia entrat en relació amb el sector dels empresaris cotoners, agrupats entorn de la SECEA. Tant Oriol Folch com Joaquim Maluquer, els seus dos millors amics, formaven part d'aquest sindicat d'influències que, després d'un canvi accionarial, en 1960, va obrir *El Correo Catalán* als articles d'opinió de Joan Fuster, Francesc de Borja Moll i Josep Pla, l'altre *monstre* de les lletres catalanes, que mantenia des de Palaufrugell un clima permanent de tertúlies i contactes ple de noms il·lustres; Manuel Ortínez, Joan Sardà, Ibàñez Escofet, J. Nadal, Armand Carabén... Aquesta xarxa de relacions, fidels i constants, va contribuir al coneixement profund –i reconeixement comú– entre els representants més liberals de la burgesia catalana de l'època i aquella generació de valencians emergents que l'intel·lectual de Sueca representava i apadrinava. Oriol Folch, a més, va posar en contacte Joan Fuster amb dos activistes culturals, Max Cahner i Ramon Bastardes, estudiants de químiques a la Universitat de Barcelona, que l'acabaren embolicant en tota mena de conspiracions. Tant podia ser un viatge d'estudiants universitaris, l'abril de 1960, com l'encàrrec d'un assaig, *Nosaltres, els valencians*, per a una editorial impossible, amenaçada de ruïna ja de bon començament. L'anomenaven Edicions 62, i encara dura.

EL VIATGE DELS VALENCIANS

En la petita trama d'aquest viatge iniciàtic, el nom de l'arqueòleg Miquel Tarradell no hi és sobrer. Ell genera els primers contactes en un fil de casualitats que arriba fins al Marroc. Tip de Tànger, on dirigia el Museu Arqueològic, que llavors estava sota bandera espanyola, Miquel Tarradell va aprofitar unes oposicions per tornar al més a la vora possible de casa. Així doncs, a la fi, Tarradell obtenia una plaça de professor a la Universitat Valentina, un edifici rònec

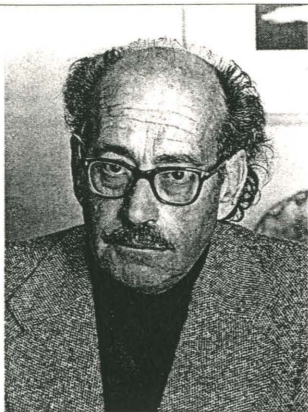
fil de casualitats que arriba fins al Marroc. Tip de Tànger, on dirigia el Museu Arqueològic, que llavors estava sota bandera espanyola, Miquel Tarradell va aprofitar unes oposicions per tornar al més a la vora possible de casa. Així doncs, a la fi, Tarradell obtenia una plaça de professor a la Universitat Valentina, un edifici rònec

—històric, deien— del carrer de la Nau, al centre de la ciutat. No en tenia gaires referències de València. Era a quatre-cents quilòmetres prop de casa, i ja en tenia prou. No s'esperava, per tant, de descobrir, entre 1957 i 1958, que a les aules hi havia gent inquieta, interessada per allò que aquell professor català els podia explicar fora de la lliçó magistral.

Aquells joves, provinents molts d'ells dels jesuïtes, eren sensibles, així ho in-

tuïa Tarradell, als problemes del país. Fos quin fos. Com que l'arqueòleg mantenia excel·lents relacions amb alguns intel·lectuals de Barcelona, com ara Joan Triadú, Manuel de Pedrolo, Joan Perucho o Montserrat Martí, anava informant dels progressos d'aquells estudiants que, en moltes converses de despatx, l'interpel·laven sobre tot el que passava "allà dalt". I Tarradell es convencia, cada cop més, que aquells xicotets eren "material aprofitable". Així que va venir a Barcelona i es va reunir a la cafeteria El Oro del Rin amb el duet Cahner-Bastardes per explicar-los que aquells valencians entusiastes eren uns xicotets molt interessants "que no sabien res de Catalunya". Caldria, doncs, explicar-los-ho.

Al gener del 1959 es va trobar l'excusa perfecta per a teixir aquest primer pont. Acabava de sortir, sota la protecció eclesiàstica de l'Abadia de Montserrat, *Serra d'Or*, la primera revista cultural amb cara i ulls des de la guerra civil i, és clar, calia buscar subscriptors també al País Valencià. L'equip promotor de la revista, format per Max Cahner, Eulàlia Duran, Ramon Bastardes i Montserrat Martí, de l'Institut d'Estudis Catalans, es va decidir a baixar a València. Ecurant-se les butxaques, es van estafjar a l'Hotel Regina que costava, tot plegat, 150 pessetes i van escurar els plats de Casa Cesáreo, un restaurant immens on es dinava pel preu irrisori de 25 pessetes. Des de l'hotel mateix, Max Cahner va telefonar al contacte que li havia proporcionat Tarradell, un estudiant anomenat Vicent-Lluís Aracil, del qual no tenia cap mena de referència. Per tant, va preguntar al seu interlocutor telefònic pel senyor Aracil. Res d'estrany. Eren anys que tothom es tractava de vostè i els amics es deien pel cognom. Un cop presentats, Cahner i Aracil van quedar de veure's a l'Hotel Regina, però Cahner va cometre

Miquel Tarradell, des de València, fou un dels impulsors de la iniciativa.

ARXIU

l'error normal del principal que s'acosta per primer cop a València. Per si de cas no l'entenia, Cahner va dir-li que l'hotel era situat al carrer Làuria.

—¿Vol dir el carrer de Llúria, veritat?

I van quedar entesos.

Aquella dotzena d'estudiants que Tarradell havia esmentat, es reunien amb la delegació barcelonina a la cafeteria Ribera. Uns baixos prou discrets. Montserrat Martí es va encarregar de trencar el gel.

No es tractava de fer nous subscriptors, sinó de fer-los un retrat, a grans pinzellades, de la resistència cultural a Catalunya. I fer-lo, és clar, prou atractiu. Tothom va

Max Cahner allotjà a casa seva Eliseu Climent (dreta) i d'aquell fet nasqué una llarga amistat personal.

ARXIU

parar-hi atenció i Aracil, que ja exercia de líder natural del grup d'estudiants, va proposar de fer alguna cosa. Un viatge, per exemple, com els que havien organitzat Joan Ballester i la gent del Diccionari, però quedava sobreentès que ells —universitaris formats, no poetes ocasionals— volien conèixer tots els personatges, tota la ideologia i tots els llocs essencials del nacionalisme incipient. Cahner es va entusiasmar; no eren rat-penatistes ingenus, eren joves de procedència burgesa. Nets de valencianisme residual. Primera matèria en estat pur. Futurs quadres, s'imaginava.

Max Cahner, que es cartejava habitualment amb Fuster, va informar el suec d'aquella reunió informal i de l'existència d'aquell grup, que Fuster coneixia superficialment, i van decidir d'organitzar conjuntament el viatge. Fuster, bon conversa-

dor, va anar sondant molts d'ells i va prendre decisions. Serien pocs els escollits, per raons òbvies de seguretat i per la natural modèstia dels organitzadors. Per tant, s'havia de definir qui mereixia de participar en un viatge excepcional. Un grup coherent, homogeni, però plural. Representatiu. Així ho volia Fuster, que va elegir Josep Lluís Viciano, de 23 anys, del Centre Excursionista de Castelló, llavors en una etapa de relançament; Rafael Ballester Ramos, de 18 anys, també de Castelló; Josep Palàcios, de 22 anys, veí de Fuster i amic íntim de l'assagista, i Màrius Garcia Bonafè, de 21 anys, treballador provinent dels nuclis obrers d'Alcoi, interessat pel nacionalisme. Altres convidats foren Lluís Alpera, Lluís Aracil, Antoni Bargues, de les joventuts del Rat Penat i Rafael Martínez Valero, tots ells provinents de València, Miquel Mestre Navarro i Lluís Monferrer, originaris d'Oliva, Josep Raga, nascut a Catarroja, Eliseu Climent, que era de Llombai, i Ferran Martínez Navarro, de Serra.

En una missiva que Fuster envia a Cahner li exposa els criteris d'elecció amb tota claredat i dona, a la vegada, instruccions precises per als receptors del nord: "La tribu d'entusiastes emprendre el viatge a Barcelona el dia 17, diumenge de Pasqua, probablement en el tren que surt de València a les 9.45 del matí. Jo vindré el mateix dia, però amb l'avió. La colla està composta per tretze inefables patriotes. Crec que els patriotes han estat triats amb un criteri bastant

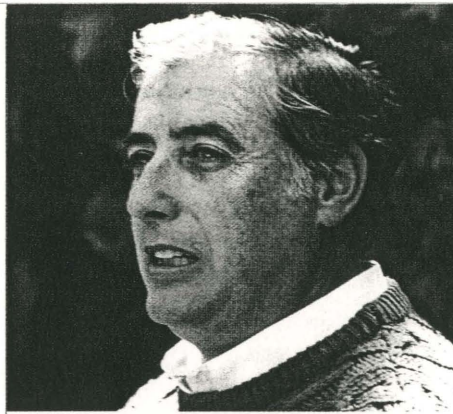
ponderat i equitatiu; he procurat que hi hagi gent de diversa —actual o virtual— tendència ideològica, d'extracció social ben distinta i fins i tot d'un grau d'incorporació política variat". D'aquesta manera, tots els integrants de l'expedició tenien un cert grau de formació. Suficient, però mai inguarible. Tots eren, doncs, susceptibles de comprendre allò que anaven a fer. Màrius Garcia Bonafè era considerat per Fuster l'obrerista que feia d'"estudiant a hores lliures". Lluís Alpera, en canvi, representava el xicot "prou format". En tot cas, i excepte Ferran Martínez Navarro, que estudiava medicina, l'assagista de Sueca es decantava clarament pels estudiants de lletres que partien d'una "concepció positiva" de la realitat. Fuster, en la carta que adreça a Max Cahner, remarca especialment la personalitat de Miquel Mestre Na-

varro, "inclinat a la filosofia, però dels més seriosament preocupats pels problemes polítics i socials". En aquest sentit, Josep Palàcios, Alpera, Garcia Bonafè i Mestre Navarro eren considerats, per Fuster, del "ram de la cultura". Entre els escollits, només Josep Raga entenia en números. Fuster en parlava com d'"un economista, estudiant de dret, persona molt potable". Respecte a Ferran Martínez Navarro i Rafael Martínez Valero, Fuster especificava que eren "desconeguts per a mi" tot i que els havia inclòs "a petició del líder (referència a Aracil) i de Climent". Els expedicionaris havien de semblar un retrat prou exacte de l'*espectre sociològic* que Fuster imaginava per a la construcció del País Valencià: propietaris rurals, treballadors, economistes, metges, aprenents d'intel·lectual... Allò que es traçava, a mitges entre l'oracle de Sueca i els homes de *Serra d'Or*, aquells primers mesos de 1960, ja no era un retrobament sentimental entre els germans perduts de la marca hispànica i la moreria. Hi havia una nova ambició. Volien preparar quadres per a construir un espai nacional hipotètic. *El projecte de país*. Paraules o conceptes que s'intuïen ja en aquell 17 d'abril de 1960, quan els tretze escollits travessaven l'Ebre, escarxofats als vagons d'un tren que parava sota les ennegrides voltes de ferro de l'estació de França.

EN RUTA PER LA CATALUNYA VELLA

No hi va haver temps de gaires festes aquell diumenge de Pasqua. Tot just els expedicionaris van posar els peus a l'andana de l'Estació de França, un comitè de recepció format per Max Cahner, Ramon Bastardes i Josep Benet se'ls va endur al primer emplaçament, Montserrat, la muntanya sagrada. Els van allotjar a l'hosteria del monestir. Durant tres dies, la colla de valencians van ser els hostes privilegiats dels monjos benedictins, però és tractava d'una invitació molt concreta. Hi eren per feina. La major part del temps, el van passar a una sala de l'hosteria, asseguts al voltant d'una taula llarga i ampla, sentint les conferències de les principals patums de la resistència catalana.

Dilluns, dimarts i dimecres de Pasqua, els treze valencians, i potencials, patriotes van rebre lliçons magistrals sobre diferents aspectes de la realitat catalana. Lliçons que pocs recorden, però que, en general, van fer forat entre aquells estudiants farts dels silencis i els oblidats de la universitat franquista. Era un veritable "alliçonament concentrat", com ho defineix, irònicament, algun dels *concentrats*.

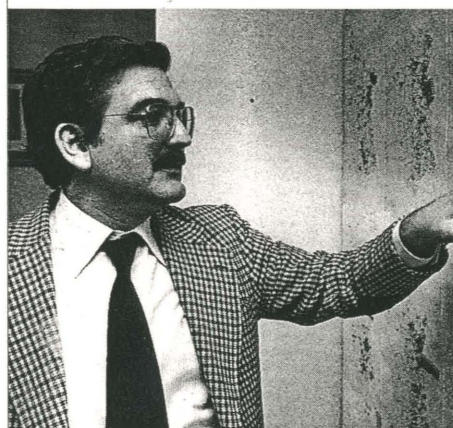
Josep Palàcios, veí de Sueca i amic íntim de Fuster, formà part d'aquell grup. ARXIU

Lluís Alpera, escriptor i professor de la Universitat d'Alacant, també hi anà. ARXIU

Un altre dels joves amb futur: Josep Raga i Gil, economista de Catarroja. ARXIU

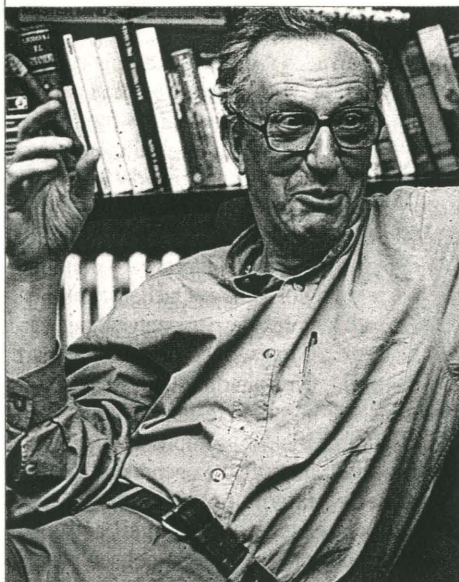

Ferran Martínez Navarro, de Serra (Camp de Túria), l'únic metge de la colla. ARXIU

Queden, imatges, difuses però perseverants, gravades a la memòria dels participants: l'efígie vincladissa, trèmula i solemne de Josep Benet repassant les fites històriques del nacionalisme català; les arengues sornegueres i punxants de Joan Fuster, que repassava, contradeia i s'interpel·lava, en un magma incandescent, sobre temes de llengua, literatura, economia i psicologia col·lectiva. Queden també en el record ombres de personatges que van acostar-se a Montserrat, com Josep Espart Tico o mossèn Ballarín, que els havia d'acompanyar durant la resta del viatge. Però la figura desficiosa, sempre bellugadissa, de Jordi Pujol es manté encara en la retina d'aquells viatgers ocasionals com una presència excepcional. Aquell activista que treballava al petit banc del seu pare, i que es ficava pertot arreu, va aconseguir de fascinar els expedicionaris. El gest, el to, les idees simples, obsessives i intenses, sobre la integració dels immigrants, per exemple. *Le Monde* sota el braç i un discurs possible entre el marc ideal i el terreny real: cap d'aquells joves valencians no podia imaginar-se que Jordi Pujol acabés presidint la Generalitat de Catalunya, però, d'entre tots els oradors d'aquelles tertúlies de Montserrat, van saber que només hi havia un polític. I aquest era Pujol.

Revelacions a banda, els ideòlegs del viatge –l'equip de *Serra d'Or*– havien considerat que aquella estada prolongada a Montserrat oferia dos avantatges prou apreciables: permetia de concentrar, amb les màximes garanties de seguretat, una colla de gent que, fora d'aquell ambient presumptament religiós, hauria despertat les sospites de la guàrdia civil i, encara més important, permetia d'introduir aquell jovent, proper al cristianisme però extremadament recelós de la jerarquia eclesiàstica, en un "ambient cristià" contraposat als *Cursillos de Cristiandad* que s'havien d'empassar a València. Molts dels participants del viatge encara recorden, astorats, l'estranya sensació de sentir, a missa, els cants de l'escolania en català. I de veure aquells monjos, afables i receptius, que s'esmerçaven a ensenyar-los tots els racons del monestir i no els demanaven pels pecats que encara no havien confessat. De cop, els capellans ja no eren aquells perillous castradors de la intel·ligència, sinó els il·lustres protectors de la cultura catalana. El pare Estradé, el pare Pinell, en Marc Taixonera... Allò era excepcional, gairebé impossible. Però no els van deixar temps de refer-se d'aquells exercicis espirituals. Faltaven unes quantes impressions més.

El dimecres 20 d'abril, l'expedició em-

Josep Maria Ballarín va impressionar els valencians en la seva visita a Queralt. ARXIU

prenia viatge cap al santuari de Santa Maria de Queralt. Era una comitiva de quatre cotxes; el Renaul 4, que els havia cedit Jordi Pujol i que conduïa Ramon Bastardes, un 600 atrotinat i dos cotxes més. La ruta cap a Queralt va resseguir la carretera de Manresa a Solsona i, tot seguit, va enfilarse pels contraforts del pre-pirineu. Aquella era l'escenografia perfecta de la Catalunya ideal somniada pels homes de la Renaixença. Calia suposar que els amics valencians se n'adonarien. Els guies de l'expedició, formats en l'estètica germanòfila del culte a la natura i en l'escola muntanyenca de Baden-Powell, havien ideat aquest recorregut, entre cingles esfereïdors i llenques de bosc, amb l'evident intenció que aquells valencians, avorrits del seu país de pins escassejats, exuberància hortícola i muntanyes pelades, caurien rendits davant la triomfal bellesa —europea, creien— d'aquell paisatge imponent.

Quan els conductors principatins van deturar els cotxes al Coll de Jou, sota el massís del Port del Comte i a les envistes de Sant Llorenç de Morunys, ho feien per contemplar aquella perspectiva infinita del país més bell i per sentir alhora l'exaltació quasi mística del contacte amb la natura. Moment que certs expedicionaris valencians van aprofitar per fer un cigarret arraulits als cotxes, davant l'estupefacció de Max Cahner, mossèn Ballarín i la resta de paisatgistes furibunds que van entendre, llavors, que l'estètica wagneriana d'aquell tros de món deixava indiferents les ànimes poc ecològiques d'aquells joves valencians.

Al cap d'una estona, i quan Joan Fuster hagué signat, realment commòs, uns autò-

grafs a dos passavolants que el van reconèixer, la comitiva arribava a Santa Maria de Queralt on van fer nit a l'hostal. Allí, mossèn Armengou, un capellà berguedà que havia escrit *Justificació de Catalunya* i que havia de descobrir posteriorment els vincles inevitables entre nacionalisme, cristianisme i socialisme, els va visitar. Una visita curta, perquè mossèn Armengou a les deu de la nit ja era al llit. Just el contrari del noctàmbul Ballarín, que va fer-la petar, fins a les tantes, amb aquell grup d'expedicionaris extraviats a la Catalunya Vella. Tots ells quedaren impressionats per la personalitat de mossèn Ballarín. Fuster, el primer. El tracte espontani, explosiu i vital, d'aquest capellà va sorprendre Fuster, que va descobrir un conversador infatigable capaç de rebatre-li tota mena d'arguments referits a Déu, l'home i qualsevol cosa en general; però Ballarín va saber sorprendre'ls també perquè, lluny de meandres jesuítics, els explicava un país on les coses tenien sentit.

—¿Quantes misses diu en català? —li preguntava Fuster.

—M'és més fàcil de dir quantes en

L'historiador Ferran Soldevila els va fer un discurs amb aires jocforalistes. ARXIU

dic en castellà —li contestava Ballarín.

—¿Quantes?

—Cap.

Faves comptades. No hi posava teories, mossèn Ballarín. Però aquell pagès de cara colrada no era l'humil capellà de rectoria que li agradava de representar. Havia estudiat els moviments cristians de base, la renovació empresa a França i Bèlgica, i totes les batusses pre-conciliars. Coneixia —i després aplicaria al País Valencià— les rutes de Chartres, admirava i propagava la teoria històrica de Toynbee i tenia una sòlida formació humanística. Bagatge suficient per a travar una productiva amistat amb Joan Fuster i amb el nucli d'universitaris valencians que participava en aquell viatge.

De fet, mossèn Ballarín es convertí, l'endemà de Queralt, dijous 21 d'abril, en el guia turístic de la següent ruta històricopaisatgística que, a través de Vilada, Borredà, les Lloses i Matalamala, els havia de dur a Ripoll i a Sant Joan de les Abadeses. Passejant per les nobles pedres d'aquests dos monestirs fundacionals, mossèn Ballarín va emprar la seva millor oratòria per fer entendre a aquells estudiants una de les desgràcies —no pas l'única— que separava Catalunya del País Valencià: els monestirs. Si tots els comtats del Principat, contava Ballarín, s'havien atapeït de monestirs que assentaven la cultura i la civilització, gràcies a les comunitats estables de monjos benedictins, Jaume I havia atorgat el regne de València als ordes mendicants —franciscans i dominicans— que creaven convents on els frares hi eren sempre de pas i les comunitats no tenien prou solatge. A la fi, insistia mossèn Ballarín, al Ripollés “els moros no hi han estat mai” i Carlemany, un benefactor amb visió d'estat, havia dotat aquelles terres feréstegues d'un ordre terrenal que li havia estat molt útil. Aquestes i altres apreciacions, no les va discutir ningú. Fins i tot callava Lluís Aracil que exercia, darrere el patriarca Fuster, el lideratge del grup i que presumia de la seva sapiència, abusant, durant tot el viatge, de les cites en francès i en alemany amanides, tanmateix, amb un bon humor excepcional. En poques hores, aquell grup de turistes accidentals van admirar el Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadeses (el conjunt escultòric del calvari de Crist situat damunt l'altar, una obra mestra del romànic català), la portalada de Ripoll i, de camí cap a Barcelona, van aturar-se al santuari de la Gleva, als afores de Vic, on Mossèn Cinto havia passat part de la vida. Cansats, però no esgotats, els expedicionaris van arribar finalment a Barcelona dijous, dia 21 d'abril de 1960, al vespre.

Les sessions de cinema que Miquel Porter-Moix va centrar en algunes peces de cinema mut valencià han restat a la memòria com una de les anècdotes del viatge "iniciàtic".

ARXIU

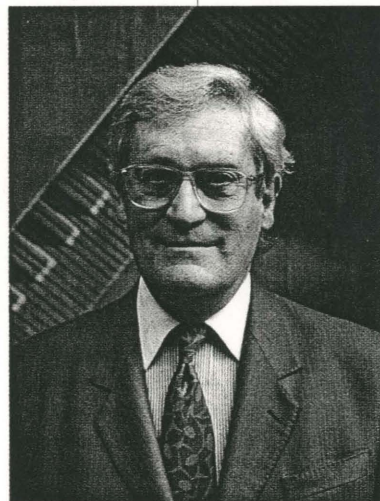
Aquella mateixa nit, i als locals de l'Aggrupació Dramàtica de Barcelona, al Cercle Artístic Sant Lluc, la delegació valenciana va assistir a la representació de *La cantant calba* d'Eugène Ionesco, estrenada al Teatre Romea el 28 d'octubre de 1959. Per a una jovenalla que no recordava més que alguns sainets en valencià macarrònic, propis del teatre de falles, com *Eixa dona és ton pare*, aquella representació va esdevenir el punt de referència d'allò que devia ser el teatre a Europa. L'obra, dirigida per Frederic Roda i interpretada per Carlota Soldevila, Adelaida Espinal, Núria Casulleras, Miquel Rodés i el polifacètic crític de cinema Miquel Porter-Moix, incloïa, al principi, uns retauls de "teatre viu", un assaig de *sociodrama* que s'estilava Pirineus enllà i que donava a l'ADB un aire avantguardista inusual a Barcelona. Els universitaris valencians assistien per primera vegada a una actuació teatral normal en català normatiu. Era, doncs, un exercici de normalitat dins l'absurd. Inevitablement, *La cantant calba* va trasbalsar els expedicionaris que, un cop més, i adaptant-se a l'estratègia *europaïsta* que precomnitzaven els homes de *Serra d'Or*, van creure's de veritat que Catalunya era el centre del món. Abans de l'obra, tanmateix, la colla d'universitaris va suportar una enfarfegada dissertació de l'historiador Ferran Soldevila, ja molt envellit, sobre les arrels provençals de València, que va servir per a recordar-los que la generació de noucentistes representada per Soldevila no havia entès mai la idea de Països Catalans. No va tenir cap importància. Ionesco va esborrar els aires jocfloralistes del discurs de Soldevila. Aquells minyons

del sud començaven a *entendre*. Això era l'important.

Hi ha, en referència al sojorn barceloní, que va durar tres nits, una altra dada significativa, i és la de l'allotjament. Ja que les 7.000 pessetes de finançament que tenia el viatge, recollides entre Pujol, Benet, Bastardes i Cahner, no cobrien l'allotjament en hotels de Barcelona, es van oferir cases particulars que era un altra manera de prosseguir, en la intimitat familiar, l'adoctrinament d'aquells cadells. Al pis d'Agustí Contijoch i Roser Mament, s'hi va estar Lluís Alpera. Miquel Porter-Moix, sembla que avisat per Benet, va allotjar Josep Lluís Viciano. Oriol Folch va tenir a casa Joan Fuster i Josep Palàcios. Joaquim Maluquer va aixopugar Miquel Mestre Navarro i Màrius Garcia Bonafè. A la casa de Jordi Pujol, hi havia Josep Raga, Lluís Monferrer i Ferran Martínez Navarro, ahora que Josep Benet allotjava Lluís Aracil i Antoni Bargues. Eliseu Climent va anar a parar a can Cahner. A conseqüència d'aquella estada barcelonina, va sorgir una amistat, prolongada des de llavors, entre Max Cahner i Eliseu Climent, dos personatges públics, hiperactius en el terreny cultural, que no dormen mai més de cinc hores seguides. Pels racons de la memòria, es conserva alguna anècdota cu-

riosa com les sessions de cinema que Miquel Porter-Moix ofería a Josep Lluís Viciano, centrades en algunes peces de cinema mut valencià, *El cec del poble* i *Batalla de flors a València*, i en l'habitual ració de filmografia clàssica soviètica, *La mare*, *La vaga* o l'inefable *Cuirassat Potemkin*. Les impressions fortes —la ruta per la Catalunya Vella— s'havien acabat amb *La cantant calba*, la darrera anella de la subtil cadena cultural que el duet Cahner-Bastardes havia teixit entorn d'aquell col·lectiu d'universitaris.

L'estada a Barcelona va coincidir amb tres dies de vacances laborals, la qual cosa va fer que moltes de les *patums* es trobesin fora de la ciutat, però valia la pena de donar un cop d'ull a les realitzacions arquitectòniques de la burgesia catalana des de finals del segle XIX. Max Cahner va cridar Oriol Bohigas, que construïa la nova finca familiar de la família Cahner al carrer d'Iradier, i li va demanar que ensenyés a tota aquella colla d'universitaris el millor modernisme de Barcelona. Són les darreres escenes del viatge iniciàtic. Les explicacions d'Oriol Bohigas als expedicionaris valencians sobre la configuració

Oriol Bohigas va ser l'encarregat de mostrar la ciutat modernista.

J. MORERA

del Parc Güell, immortalitzades per la càmera de Ramon Bastardes, s'han convertit en l'únic document visual d'una visita que es tanca el diumenge 24 d'abril, el dia que els tretze joves expedicionaris tornaven a València per reprendre el curs universitari. Res no seria mai més igual dins el seu cap. És tot el que sabien.

Pel maig del 1960 empresonaven Jordi Pujol arran dels fets del Palau. Eliseu Climent, *blazer* d'Oxford

i cabells embullats, pujava de nou a Barcelona per pintar, amb Max Cahner, en favor de la llibertat de Jordi Pujol. A la carretera que puja al monestir de Montserrat, hi va escriure un eslògan definitiu: "Som una joventut que puja". És el punt d'arrencada d'una generació, disposada a refer la història. I és la història —fusteriana, nihilista, malenconiosa— d'una generació que, a mig camí del tot o res, s'ha quedat sense Fuster. És, tanmateix, una altra història.

Oriol Malló
Fèlix Portell